

daddig, amíg a köztársaságon belül nem tudatosul, hogy a szerb nemzeti érdek, ahogy azt az időszerű szerb politika meghatározza, tálalja és képviseli, nem más, mint egy idejétmúlt párt álcázott érdeke, amely hatalmon akar maradni a leghetetlenebb körülmények között is. Sajnos, a szerbiai ellenzék fenntartás nélkül támogatja a kosovói represszív politikát, márpedig mindaddig nem változik a helyzet, amíg Szerbiában olyan ellenzéki erők nem keletkeznek,

amelyek képesek lesznek elfogulatlanul, reálisan, hosszú távra újradefiniálni a szerb nemzeti érdeket. Csak ezt követően nyílnak meg az út a kosovói problémákról folytatandó dialógus előtt. Ehhez kíván hozzájárulni a Független Bizottság tanulmánya, amely, ha nem is az egész szerbiai ellenzék, de legalább egy részének a fentebb említett törekvését tükrözi.

SPITZER Éva

MAGYAR NÉPRAJZ HATÁRON INNEN ÉS HATÁRON TÚL

Kósa László: *A magyar néprajz tudománytörténete.*

Gondolat, Budapest, 1990

Balassa Iván: *A határainkon túli magyarok néprajza.*

Gondolat, Budapest, 1990

Az 1989-es esztendő jelentős ünnepe volt a magyar néprajztudománynak, százéves évfordulóját ünnepelte a Néprajzi Társaság. Erre az alkalomra több fontos kiadvány is megjelent, mi azonban ezúttal két kiadványt ismeretünk: Kósa Lászlóét és Balassa Ivánét. Az előbbi a néprajz tudománytörténetének monográfiája a kezdetektől a nyolcvanas évekig, az utóbbi pedig a határon túl élő magyarok népi kultúráját veszi számba. A két könyv párhuzamos tanulmányozása azért is izgalmas feladat, mert olvasásuk közben felvetődnek mindazok a kérdések, amelyeket a modern magyar néprajz ezideig még csak részben oldott meg. Vonatkozik ez különösen Balassa Iván könyvére.

Kósa László tudománytörténete négy problémakört vet fel a magyar néprajz központi gondolataként, ezek a következők: saját néprajz – antropológia; történeti érdeklődés – jelenkutatás; kultúravizsgálat – társadalomkutatás; hungarológia – „kis Európa”-elv. Ezek a kérdések a különböző korszakokban más-más formában vetődnek fel, egyesek előtérbe kerülnek, míg másokkal a szakma művelői egyáltalán nem foglalkoznak. A harmincas években a korszak legnagyobb néprajzi

gondolkodói hangsúlyozzák, mily nagy szüksége lenne e tudománynak folyamatosan ható elméletre és módszerekre. 1948-ban Tálasi István úgy látta, hogy az elkövetkező időszakban fog a néprajztudomány igazi eredményeket felmutatni. Négy évtized múlt el azóta, és Kósa László könyvének végkövetkeztetése ismét csak az, hogy a kilencvenes években a tudomány újból válaszut előtt áll. A könyv utolsó mondata kijelentő módban teszi fel a sorsformáló kérdést: „a magyar néprajz a jövőben korszerű és önálló tudomány lesz-e”. Napjainkban tehát helyét keresi a tudomány, a megújulás szükségére azonban már 1972-ben felhívta a figyelmet Voigt Vilmos, amikor a német néprajzban lejátszódott elvi vitákról, eszmei szakadásokról szólt. Hogy mindenképpen szükség van a magyar néprajz szemléletbeli megújulására, azt Balassa Iván könyve is igazolja.

Munkája, *A határainkon túli magyarok néprajza*, szakmai kihívás is lehet, hisz olyan kérdésekre is választ adhatna, amelyekkel az etnológia eddig nemigen foglalkozott: azzal, hogy hogyan alakul egy népcsoport kultúrája, ha kisebbiségi körülmények közé kerül; milyen változásokon mentek át e kultúrák az elmúlt

hét évtizedben. Izgalmas feladat lehetne összevetni a burgenlandi, erdélyi, kárpátaljai, jugoszláviai és szlovákiai magyarok műveltségének alakulását az elmúlt évtizedekben, számbavenni a hasonlóságokat és eltéréseket. Így talán közelebb kerülnénk annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy miért a burgenlandi és a jugoszláviai magyarok körében a legnagyobb fokú az asszimiláció. Meggyőződésem, hogy e kérdés kapcsán nemcsak a politológusoknak és szociológusoknak, hanem az etnográfusoknak is lehet mondanivalójuk.

A másik lényeges kérdéskört az interetnikus kapcsolatok képezik. Érdekes vizsgálódási területe lehetne ez a határon túl élő kutatóknak: választ adhatnának például arra, hogy vajon ezek a kapcsolatok a peremvidékeken és a szigeteken, avagy az anyaországban jelentősebbek-e, hol jutnak inkább kifejezésre: az anyagi vagy pedig a szellemi kultúra területén? Ugyancsak megválaszolatlan az a kérdés, hogy a nemzetiségi lét következményeként milyen új jelenségek tapasztalhatók a kisebbségek népi kultúrájában.

Balassa Iván könyve a fentiek megválaszolására nem vállalkozik. Következik ez a magyar néprajztudomány Kósa László által is jelzett történelemszemléletéből, amelynek lényege, hogy a népélet jelenségeit elsősorban a századfordulón és az ezt megelőző időszakban vizsgálja. Ez a szemléletmód határozza meg a határon túl tevékenykedő kutatók munkásságát is: azok a jelenségek, amelyeket leírnak, megfigyelnek, mindig egy korábbi korszakra vonatkoznak. Balassa Iván könyve is elsősorban a századforduló történéseit veszi számba, amikor is ezek a néprajzi csoportok még nem kisebbségi körülmények között éltek. Meggyőződésünk azonban, hogy kultúrájuk alakulását jelentősen meghatározta az a tény, hogy már ebben az időben is az anyaország peremén éltek más nemzetekkel és nemzetiségekkel együtt. Természetesen nem állítjuk, hogy a hét-

nyolc évtizeddel ezelőtti hagyomány nem része az itt élő magyarság kultúrájának és hogy nincsen máig ható ereje. Ugyanakkor meggyőződésünk, hogy az újabb jelenségeknek legalább olyan fontos szerepe van a kultúra alakulásában, mint a korábbi hagyományoknak.

A határainkon túli magyarok néprajza hű tükrre annak is, hogy egyes területek népi kultúrájával a korábbi és újabb időszakban mennyit foglalkoztak. Minden bizonnyal ezzel magyarázhatók az aránytalanságok is. Az kétségkívül igaz, hogy számbelileg az erdélyi magyarság a legnépesebb, népi kultúrája is archaikusabb mint a vajdaságiaké, és a nagyközönség is jobban érdeklődik iránta. Ennek ellenére, igazságtalannak érezzük, hogy a könyv ötven százaléka kizárólag a romániában élő magyar népcsoportok műveltségét tagalja, s a csaknem egymilliós szlovákiai magyarság hagyományos műveltségének, amely ugyancsak sok archaikus vonást megőrzött, mindössze hetven oldal jutott. Ha ehhez viszonyítjuk a jugoszláviai magyarokról szóló fejezetet, akkor azt kell éreznünk, hogy még jól is jártunk, hisz 55 oldal tájékoztat erről a területről.

A határon túlról ezek az észrevételek minden bizonnyal úgy is magyarázhatók, hogy túl érzékenyek vagyunk, s nem lehet a népi kultúráról szóló fejezeteket patikamérleggen mérni. Mi viszont úgy érvelhetünk, hogy egy-egy kisközösség népélete is érdekes lehet a szakma számára, de a közvéleménynek is érdemes ráfigyelnie.

Balassa Iván könyve, meggyőződésünk, nem azért készült el ilyen formában, hogy egyes népcsoportok hagyományos kultúráját előnyösebb vagy hátrányosabb módon mutassa be. A jugoszláviai magyarokról szóló fejezetekből nyilván annyit mutat meg, amennyit az itt élő néprajzosok az elmúlt időszakban feltártak. Bácska és Bánság magyar lakosságának néprajzával a századfordulón csak elvétve foglalkoztak a kutatók, az akkor készült tanulmányok, leírások inkább a nemzetiségek

néprajzára figyeltek. Az akkori korszakról átfogónak mondható értekezést Dudás Gyula és Borovszky monográfiájában olvashatunk. Kivételt e tekintetben Kálmány Lajos munkássága képez, aki a szegedi nagytáj tanulmányozásakor a bánági magyarok népeletéről közölt fontos írásokat.

A húszas-harmincas években ugyan fokozódik a népelet iránti érdeklődés, a *Híd* szociográfiai pályázata, valamint a *Kalanyában* megjelent ilyen jellegű írások azonban csak tudománytörténeti érdekességek. A tényleges néprajzi kutatások csak a háború után, az ötvenes években indulnak meg, jelentősebb eredményeket az itt tevékenykedő kutatók a hetvenes években értek el. A vajdasági etnográfusok az irodalomtudományok és a nyelvjáráskutatások területéről jutnak el a népelet feltárásához és ez érdeklődési körüket is döntő mértékben meghatározza. Ezért van az, hogy az itt élő magyarság szellemi műveltségéről lényegesen alaposabbak az ismereteink, mint az anyagi műveltségről. Ez jól megfigyelhető Balassa Iván munkájában is. A szerző az anyagi kultúra ismertetésekor csupán néhány könyvre támaszkodhatott: Penovác Antal *Vajdasági magyar néprajz kalauzára*, Tripolszky Géza juhászatról szóló tanulmányaira, valamint Harkai Imre *Temertn népi építészetére*.

E munkák alapján Balassa Iván nem is ismerhette másképpen a bánági magyarok anyagi műveltségét. Ha érdemben akarunk szólni a vajdasági magyarok népi műveltségéről, akkor be kell valanunk, hogy a jelen jelenségeinek felmérése mellett a múlt hagyományainak feltérképezésében is sok még a megválaszolatlan kérdés.

Balassa Iván udvarias gesztusként megjegyzi könyvében, hogy jugoszláviában példamutató a nemzetiségi politika. Épp ezért nem ártana, ha a jövőben nagyobb gondot fordítanánk a népi kultúra árnyaltabb és elmélyültebb tanulmányozására, akkor reménykedhetünk, hogy a jugoszláviai

magyarokról szóló fejezet egy újabb monográfiában sokkal többényt és igazságot tartalmaz majd.

A könyvben sajnos néhány elírás is található, amely annak tudható be, hogy a szerző nem ismeri a jugoszláviai közigazgatási egységeket: nálunk nem járáások hanem községek vannak; Mohol nem a Tisza bánati oldalán fekszik, hanem Bácskában. Két település – Tompa és Gara – pedig nem Jugoszláviában, hanem Magyarországon van.

Balassa Ivántól bevezetőnkben olyan kérdéseket kértünk számon, amelyekre a kutatások mai állása szerint nem is adhatott feleletet, ezekkel a kérdésekkel nemigen foglalkoznak a néprajzosok. A határokon túl nincs sem olyan szakemberegység, sem olyan intézmény, amely ezeket a problémákat érdemben, tudományos módszerekkel feldolgozhatná.

Kósa László tudománytörténetének fejezeteiből is kitűnik, hogy a jelen magyar népi kultúrájának kutatása napjainkban is háttérbe szorul. A tudomány általánosan elfogadott módszere napjainkban is a történeti összehasonlítás. A harmincas években egy másik módszer, a társadalomkutatás is megjelent – Erdei Ferenc, Kis Lajos munkásságát jelentős mértékben meghatározta. Ez az irányzat hatott a fiatal Ortutay Gyulára is, aki programadó esszéjében a *Magyar népismeretben* a funkcionista és strukturista módszereket javasolja a népelet feltérképezésében, s ebben látja a tudomány megújulásának lehetőségét is. Ezek a módszerek azonban a magyar néprajztudományban sohasem váltak általánosan elfogadottá.

Ortutay Gyula újszerű megközelítési módját akkor fogalmazta meg, amikor számbavette a tudomány addigi eredményeit, elkészítette történetét. Ugyanezt tette Tálasi István is, amikor 1948-ban filológiai pontossággal megrajzolta a tudománytörténetet, de kijelölte azt az utat is, amelyen a tudománynak a továbbiakban haladnia kell. Kósa László monográfiája akkor készült, amikor kétségtelenül lezárult egy korszak, s a magyar néprajztudománynak ismét meg kell

újulnia. A szerző kutatástörténetében négy korszakot különít el, s rámutat arra is, hogy minden korszaknak sikerült olyan problémákat felvetnie, amelyek napjainkig befolyásolják az etnográfusok gondolkodásmódját. Hasonló problémákat dolgoznak fel, újabb és újabb szempontok és módszerek alapján gondolva őket tovább. Máig ható érvénye van például Ipolyi *Magyar Mytológiájának*, a *Vadrózsapert*, a magyar népballadák eredetproblémáit Vargyas Lajos vizsgálta új szempontok felvetésével a hatvanas években. A pozitívista kutatók nagy kérdése – a keleti elemek jelenléte a népi kultúrában – máig fontos témája a magyar néprajzkutatásnak.

A harmincas években megjelenő új irányzatok termékenyítőleg hathattak volna az etnográfiaira, a paraszti élet egységben látásának igénye azonban, sajnos, sohasem vált meghatározó módszerré. Ennek a korszaknak sikerült olyan elméletet is létrehoznia, amelyet az európai folkloristák is új módszerként fogadtak el, s a tudományban budapesti iskolaként tartanak számon. E módszer kiindulópontja az, hogy az egyénnek meghatározó szerepe van a hagyomány továbbélésében. Ortutay ezen elképzeléseit elsősorban a prózai epikai műfajok tanulmányozásakor bizonyította, de ezt a megközelítési módot sikeresen alkalmazták a népművészet egyéb ágaiban is.

A négy korszak tudósai nemcsak a magyar néprajzi gondolkodás központi kérdéseit fogalmazták meg, hanem megalkották azokat az alapvető kézikönyveket is, amelyek ezekre a kérdésekre keresik a választ. A harmincas évek jelentős teljesítménye a *Magyarság néprajza*, de nem hagyhatók figyelmen kívül Malonyai Dezső albumai, Jankó János és Hermann Ottó munkái sem. A II. világháború utáni korszak is jelentős eredményekkel dicsekedhet. A fontos résztanulmányok mellett sikerült elkészíteni azokat az összefoglaló munkákat, amelyek összegezik a magyar népéletre vonatkozó eddigi ismereteinket: a *Magyar néprajzi lexikonban*, a *Magyar néprajzi atlaszban* és a folyamatosan megjelenő *Magyar néprajzban*. Ezekkel a munkákkal a magyar néprajz újabb korszaka zárul le. Ennek a korszaknak a tudománytörténetét, gondolkodásmódját, módszereit, eredményeit összegezi Kósa László könyve is. A fő eszmei áramlatok mellett a magyar néprajztudomány minden korszakában jelentkeztek más termékenyítő irányzatok is. Hogy a jelenkoriak közül melyik járul majd hozzá e tudományág megújulásához, egyelőre nyitott kérdés.

BESZÉDES Valéria

EGÉSZSÉGÜNK MÚLTJA EZER ÉV TÜKRÉBEN

Dr. Balla Ferenc–dr. Hegedűs Antal: *Az egészség szolgálatában.*

Forum Kiskönyvtár, *Forum Könyvkiadó*, Újvidék, 1990

Irodalomközpontú kulturális életünkben különös érdeklődésre tart számot Balla Ferenc és Hegedűs Antal *Az egészség szolgálatában* című munkája, amely Bácska és Bánát egészségügyi fejlődését mutatja be 900-tól 1918-ig. E megkülönböztetett figyelmet az indokolja, hogy úttörő munkáról van szó, ugyanis szűkebb hazánk, Vajdaság

tudománytörténetével, azon belül az egészségtudomány történeti kutatásával eddig ilyen átfogóan senki sem foglalkozott. Balla Ferenc ilyen irányú érdeklődését már több értekezés bizonyítja, amelyekre a határainkon kívül is, pl. a budapesti nemzetközi tudományos tanácskozásokon is felfigyeltek. Ez a könyv eddigi szorgos kutatásának